15. Goldsmith R. Financial Structure and Development, Yale University Press, New Haven, 1969. Pp. xxxiv + 561. 112s. 6d. (cloth). 36s. (paper);
16. Cippelius R. Yurydychna metodologiya (2004) [Legal methodology], Kyi'v, Vydavnyctvo "Referat" (in Ukrainian).
17. Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchyh aktiv Ukrainy sh'odo sprosh'enogo zaluchennya investycii' ta vvedennya novyh finansovyx instrumentiv // Zakon Ukrainy 19.06.2020p. [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Simplified Attraction of Investments and Introduction of New Financial Instruments] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text
18. Digesty Yustiniana. Perevod s latinskogo T. 1: Kn. 1-4 (2002) [Digests of Justinian], Moskva, "Statut" (in Russian).
19. Rabinovich P.M.(2004) Pryvatne pravo I publichne pravo yak zagal'nosocial'ni yavysh'a ta yak legalizovani termino-ponyattya (s. 17) [Private law and public law as general social phenomena and as legalized terms and concepts], Kyiv, Akademiya pravovyx nauk Ukrainy, NDI pryvatnogo prava I pidpryemnyctva, NDI intelektual'noi' vlasnosti, Nacional'na akademiya im. Yaroslava Mudrogo (in Ukrainian).

Received: 30/07/2021
Accepted: 15/08/2021

L. Panova, Cand. Sc. (Law), Associate Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE PROBLEM OF THE INTERRELATION BETWEEN PRIVATE AND PUBLIC LAW IN SETTLEMENT RELATIONS

The article is based on the existing law doctrine of division of law into private and public. The author analyses the influence of the doctrine on the relationships that arise in the financial services markets. The author takes into account the results of researches conducted by domestic and foreign scholars, which were carried out in the field of law and economics. The author uses general scientific and special methods as those that form the basis of the work. The research substantiates that objectively the doctrine dividing law into private and public does not exist. Doctrine is the product of a sociocultural interpretation of the researcher's thinking process. At the same time, the doctrine is naturally refers to the structure of the financial market.

The author analyses the internal mechanism of circulation of cash flows and settlements in the global financial market. This analysis is the empirical basis for the research and subsequent theoretical understanding. The author proves that the concept of separation of rights into private and public law is not a universal concept that is inherent in all countries. The doctrine is fundamental only in the countries with Romano-Germanic legal system. The idea of dividing law into private and public was not reflected at the doctrine level in the countries with Anglo-Saxon legal system. The problem of the substitution of concepts was enrooted directly in the very doctrine of law, which existed in Soviet times. It was connected with the absence of the concept of "private law" in the Soviet legal thinking.

The idea of social justice changes beyond recognition in the direction of public law. The author focuses on the issue of how to ensure the sustainable development of the financial system and its main institutions (structures) using the theoretical concept of dividing law into private and public. The author emphasizes the need to take into account the diversity of legal understanding of the financial market as a social phenomenon. The research methodology should be as appropriate as possible to the research object. The idea of social justice should act as a regulator of mutual relations between members of society. Practical activity in the financial markets in the modern world tends to converge. Public law assumes the fulfilment of a social function. Therefore, the author comes to the conclusion that law is a means of reaching a compromise between members of society, provided that individual freedom is preserved and there is no need to oppose private law to public law. The author proves that European political and legal standards are built on such postulates, particularly concerning the field of calculations.

Keywords: financial system, financial services markets, settlement relations, the doctrine of separation of rights into private and public.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Legal Studies, 2021; 3 (118): 92-99
УДК 349.6
DOI: https:doi.org/10.17721/1728-2195/2021/3.118-17

ISSN 1728-2195
© Taras Shevchenko National University of Kyiv, Publishing center "Kyiv University", 2021

Е. В. Позняк, канд. юрид. наук, доц., психолог
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-5515-4849

ПРИНЦИП ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОГО ЗМІСТУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Досліджено теоретико-правові, законодавчі й інші підходи до розуміння суті й змісту принципу формування екологічної культури в екологічному праві та законодавстві України. Нині принцип формування екологічної культури лише частково відображено у нормах Конституції України та чинного законодавства, зокрема Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища".

Реалізація вказаного принципу в законотворчій, практичній і правозастосовній діяльності сприятиме підвищенню рівня еколого-правової свідомості та культури, екологізації національного права й законодавства. Від рівня екологічної та еколого-правової культури в суспільстві залежить ефективність функціонування системи екологічного управління і контролю, забезпечення екологічної безпеки господарської та інших видів діяльності, досягнення екологічного правопорядку, відновлення екологічної рівноваги, розвиток науки та екологічних знань.

Утвердженню принципу формування екологічної культури сприятиме виконання стратегічних завдань, закладених у положення джерел державної екологічної політики, перш за все, Основних засад (стратегії) державної екологічної політики на період до 2030 р.

Внесено пропозиції з удосконалення чинного законодавства з метою врахування принципу формування екологічної культури, забезпечення сталого розвитку нашої держави з огляду на сучасні виклики та процеси глобалізації. Висловлено думку про доцільність конституційного закріплення принципу формування екологічної культури як основи для розбудови демократичної, соціальної, правової та екологічної держави. Зазначеним принципом пропонується доповнити основні джерела природоресурсного, природоохоронного права та права екологічної безпеки.

Запровадження принципу формування екологічної культури в національне законодавство має набути системного характеру, що сприятиме забезпеченню узгодженості норм екологічного права й інших галузей між собою у регулюванні екологічних відносин. Це підвищуватиме рівень еколого-правової культури суспільства і громадян, посилюватиме курс нашої держави на міжнародну та європейську інтеграцію.

Ключові слова: державна екологічна політика, екологічна культура, екологічне законодавство, екологічне право, еколого-правова культура, навколишнє природне середовище, принципи екологічного права, принципи права.

ВСТУП

Сучасну систему екологічного права й законодавства України неможливо уявити без таких важливих елементів, як принципи, становлення яких в Україні зі здобуттям незалежності та подальше втілення в життя пов'язане з подоланням радянських принципів державотворення та правотворення, з урахуванням принципу сталого розвитку та відмовою від ідеї досягнення "пріоритету екології над економікою". 2021 рік – ювілейний для нас, громадян України та екологів-правників зокрема. Ми відмічаємо 30-річчя незалежності України, 25-річчя прийняття Конституції України [1], 30-річчя прийняття Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища". Водночас, вшановуємо

© Позняк Е. В., 2021

пам'ять загиблих унаслідок аварії на Чорнобильській АЕС у 35-ті роковини Чорнобильської катастрофи, переживаємо втрати наших громадян та анексію і тимчасову окупацію територій нашої держави в умовах війни, відшукуємо шляхи стримування та протидії санітарно-епідемічним загрозам. За 30-річний період проведено низку правових реформ, окреслено вектори міжнародної та європейської політики за участю України, сформовано правову систему, суспільну правову культуру, свідомість, морально-етичні засади буття.

Постановка проблеми. У сучасній науковій еколого-правовій доктрині принципи являють собою багатоаспектне явище правової дійсності, посідають важливе місце серед інструментів правової політики та відіграють роль керівних начал правотворення, правозастосування, наукового осмислення правової реальності у сфері охорони навколишнього природного середовища та його елементів, використання природних ресурсів, комплексів та екосистем, їхніх природних і природно-антропогенних властивостей, їхньої охорони й відтворення, і, безумовно, забезпечення екологічної безпеки людини й суспільства. Закладені в Конституції України від 28 червня 1996 р. принципи еколого-правового регулювання відносин у природоресурсній, природоохоронній та антропоохоронній сферах суспільних відносин і нині продовжують виконувати важливу соціальну роль регуляторів поведінки суб'єктів права та "проростати" в положення новітніх джерел еколого-правового регулювання різної юридичної сили. Однак роль принципів екологічного права подекуди недооцінюється.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу дослідженню принципів права й законодавства, їхнім філософським, соціальним, культурологічним та іншим аспектам приділяли увагу представники вітчизняної та зарубіжної науки теорії держави і права, а саме: С. С. Алєксєєв, А. М. Колодій, В. В. Копєйчиков, В. О. Котюк, С. Л. Лисенков, С. П. Погребняк та ін. У сфері екологічного права ці питання стали об'єктом досліджень і наукових розвідок таких учених: В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, М. М. Брінчук, Б. В. Єрофєєв, О. І. Казанник, І. І. Каракаш, В. В. Костицький, О. Г. Котеньов, С. М. Кравченко, М. В. Краснова, Н. Р. Малишева, В. Л. Мунтян, Н. І. Нестерова, В. В. Петров, Є. П. Суєтнов, Л. Л. Чаусова, Ю. С. Шемшученко та ін. Тією чи іншою мірою у працях зазначених учених ставились питання щодо з'ясування змісту та системи принципів права, принципів екологічного права, основоположних засад формування екологічної культури та розвитку її елементів, перспектив удосконалення чинного законодавства з урахуванням міжгалузевих підходів до розвитку гарантій ефективності правових норм і принципів.

Проте наукові та практичні аспекти принципу формування екологічної культури та його значення для регулювання екологічних відносин висвітлені недостатньо, не досліджувалася вказана проблематика і в контексті суспільної еколого-правової культури. Звідси і випливає необхідність проведення більш детального аналізу екологічної культури як явища правової дійсності крізь призму системи принципів екологічного права й законодавства. Це дасть змогу більш детально розглянути один із найбільш важливих, на думку авторки цієї публікації, принципів екологічного права, показник еколого-правової культури, якому вже приділялась увага раніше [22].

Метою статті є проведення аналізу науково-теоретичних підходів до розуміння принципів екологічного права загалом, а також обґрунтування наявності принципу формування екологічної культури в екологічному праві, виявлення особливостей його впливу на суспільні відносини як регулюючого чинника й обов'язкової умови вдосконалення екологічного законодавства, підвищення рівня правової культури суспільства і громадян. Зазначена мета дослідження обумовила розв'язання таких завдань, як-от: здійснення аналізу теоретичних і правових (насамперед, еколого-правових) підходів, джерел державної екологічної політики, міжнародно-правових та європейських документів – джерел екологічного права, національного законодавства стосовно регулювання відносин у сфері розвитку еколого-правової культури крізь призму закріплення і подальшої реалізації принципу формування екологічної культури в Україні.

Предметом дослідження є соціально-правові передумови розвитку принципу формування екологічної культури в екологічному праві України, а також наукові та нормативно-правові підходи до закріплення у чинному законодавстві України вимог щодо підвищення рівня еколого-правової культури суспільства і громадян.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері розвитку екологічної культури загалом, а також еколого-правової культури суспільства і людини, у регулюванні яких важливе місце посідає принцип формування екологічної культури.

Методологія дослідження. В основу методології цього дослідження, з огляду на його комплексний характер, покладено загальнонауковий діалектичний метод пізнання суспільних явищ у їхньому взаємозв'язку та розвитку. Використано також такі наукові методи: аналіз і синтез (розглянуто правове регулювання екологічних відносин, проаналізовано правові засади державної екологічної політики, наукові підходи до розуміння принципів права та принципів екологічного права); тлумачення правових норм (застосовано при розгляді окремих норм чинного законодавства з метою з'ясування їхнього змісту та виявлення правових принципів, закладених законодавцем у їхню основу, насамперед, принципу формування екологічної культури); формально-юридичний (розглянуто загальнотеоретичні підходи до розуміння принципів права, правові передумови розвитку принципу формування екологічної культури як важливого принципу екологічного права); прогностичний (сформовано пропозиції щодо закріплення принципу формування екологічної культури в нормах чинного законодавства України) та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Загальнотеоретичні підходи до розуміння принципів права України та їхньої ролі у формуванні еколого-правової культури. Незмінно актуальним питанням науки екологічного права впродовж багатьох років його становлення й розвитку як за радянських часів, так і в незалежній Україні на шляху нашої держави до міжнародної та європейської інтеграції, залишається питання виявлення та дослідження принципів права й законодавства, на яких будується система права, його галузей, підгалузей, правових інститутів та їхніх різновидів.

Засвоєння принципів права, нерозривного зв'язку між правом і мораллю, розуміння функцій, принципів, моральних вимог законодавства є свідченням правової культури людини лише в тому випадку, коли її знання переходять у переконання і знаходять прояв у практичних діях [23, с. 148]. Свого часу В. Л. Мунтян вів мову про те, що "збереження, відновлення, розширене відтворення всіх природних умов, саме таких, які є сприятливими для життя людей, прогресу виробництва і культури, які відповідають насущним людським потребам, дають можливість суспільству існувати і розвиватись тепер і в майбутньому" [18, с. 9].

Зведення поняття "природа" до "навколишнього середовища" внаслідок економічної діяльності людини, головним чином наприкінці XX століття, як зазначає Г. І. Балюк, призвело до порушення природного ходу розвитку, а орієнтація на суто прибуткову господарську діяльність – до дисгармонії між Людиною і Природою [3,

с. 9]. Доводиться констатували лише поглиблення екологічної кризи, адже порушення екологічної рівноваги у світовому масштабі, в окремих регіонах Планети перевищує адаптивні можливості біосфери і людства.

Значною мірою характер екологічного правопорядку, рівень законотворчої та правозастосовної практики, ефективність діяльності системи екологічного управління й контролю залежать від рівня правової й екологічної культури, що проявляється в узгодженості норм екологічного права й інших галузей між собою у регулюванні екологічних відносин, поширенні еколого-правових знань, в еколого-інформаційній, просвітницькій, виховній діяльності, у ставленні людини, суспільства, держави до всього живого. З позиції теорії права, розглядаючи джерело права як культуру, яка в процесі селективної еволюції вбирає в себе соціальний досвід і проявляється у загальнообов'язкових правилах поведінки [24, с. 138], ученими ставиться важливе завдання – розглядати правові явища, втілені в нормативно-правові акти різної юридичної сили, крізь призму культури [22, с. 38] та її важливого виду – еколого-правової культури. На думку І. І. Каракаша, еколого-правова культура відображає свідоме ставлення до еколого-правових норм і способів їхнього освоєння в суспільстві [7, с. 430].

У структурі екологічної культури, як зазначала С. М. Кравченко, еколого-правова культура є соціально значимим і врегульованим нормами права способом творчої діяльності з пізнання та перетворення природи, її охорони, раціонального використання природних ресурсів, оздоровлення навколишнього середовища в інтересах теперішнього та майбутніх поколінь [12, с. 49]. Таким чином, усебічний розвиток різних напрямів екологічної культури неможливо уявити без розвитку тих ідей, які закладаються вченими-представниками різних галузей знань у правила поведінки людини і людського суспільства для гарантування безпечного життя майбутнім поколінням людей на Землі.

У теорії права принципи права пропонується розглядати крізь призму основних ідей, вимог, начал тощо, однак єдиного визначення принципів права (а також "універсальних" ознак) бракує. Наведемо такі підходи до визначення цієї надважливої правової категорії. Отже, принципи права є: а) його основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення права; за своєю сутністю вони є загальне відображення об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, людства в цілому [26, с. 134]; б) вихідні ідеї, що визначають його характер, як найбільш важливі юридичні вимоги, що адресуються суб'єктам права; найбільш загальні і стабільні вимоги, що сприяють утвердженню та захисту суспільних цінностей, визначають характер права і напрями його подальшого розвитку [20, с. 123, 124]; в) явища, що не тільки пов'язують право з політикою, економікою, духовним життям суспільства, а й забезпечують єдність різних власне правових процесів, форм, теорій, ідей і концепцій, понятійно-категоріальних рядів [8, с. 3]; г) певні нормативно-керівні начала, яким притаманні загальні ознаки норм права, але в той же час які слугують основою та орієнтиром для створення та застосування всіх інших правових норм, тобто яким по відношенню до них (правових норм) належить певний пріоритет [6, с. 44]. Погоджуючись із думками авторів зазначених дефініцій, відмітимо дещо спільне: дієвість правових принципів залежить від їхньої наукової зрілості й обґрунтованості, від рівня культурного розвитку суспільства, від досконалості правових засобів, за допомогою яких вони підкріплюються і розвиваються [4, с. 223], що є вкрай актуальним сьогодні.

Еколого-правові підходи до формування принципів екологічного права України. Розгляд принципів екологічного права як системоутворюючих факторів галузі права є загальновідомим, водночас, екологізація переважної більшості сфер життєдіяльності людини з метою забезпечення сталого розвитку неможлива без розвитку екологічної культури, важливість якої доводиться низкою наук екологічного напряму (підгалузей науки екології). В. І. Андрейцев зазначає, що принципи екологічного права – це вихідні засади та загальнообов'язкові правила, зафіксовані в регулятивних і охоронних еколого-правових нормах, що спрямовані на досягнення мети екологічної політики України і забезпечення завдань екологічного права [2, с. 25]. На думку В. В. Костицького, принципи є, насамперед, не що інше як вимоги, відповідно до яких мають закріплюватися конкретні законодавчі норми у відповідних актах. Принципи є основою побудови і функціонування права, де-факто є обов'язковими в частині дотримання для всіх без винятку суб'єктів екологічних відносин, фактичний стан яких де-юре визначає рівень правової свідомості та культури суспільства, в частині предмету дослідження – рівень його екологічної поведінки [9, с. 86–87].

А. П. Гетьман та В. А. Зуєв ведуть мову про забезпечення пріоритету норм і принципів екологічного законодавства, їхню інтеграцію й систематизацію. Тільки за цих умов варто очікувати того, що Україна буде активніше просуватись на шляху до сталого розвитку [5, с. 87]. Припускаємо, що взятий Україною стратегічний курс на забезпечення сталого розвитку нашої держави дозволяє говорити і про особливий різновид екологічної культури – про культуру сталого розвитку – культуру екологічної складової сталого розвитку, що потребує свого наукового осмислення у теорії екологічного права. Сьогодні ж забезпечення ефективності екологічного права, спрямованого на інтеграцію різногалузевих підходів до формування суспільної та індивідуальної еколого-правової культури, є не лише важливим завданням державної екологічної політики, реалізація якої проявляється крізь призму права і законодавства, але й покладається в основу системи принципів права, які зазнали процесу екологізації, та принципів екологічного права [22, с. 38–39].

Екологічне право за своєю суттю, як вважає Лю Хунянь, пропонує нову форму життя, іншими словами, на основі цього права ми можемо винести судження про норми (критерії) нового життя. Це – правила культивування принципів людинолюбства (гуманності) [15, с. 98], які дослідник пропонує розглядати в межах концепту екологічного права. Зазначені принципи в межах формування концепту екологічного права М. В. Краснова вбачає у принципах життєвості (існування) всіх елементів природи, включаючи гармонійне існування самої людини в природі, а також гармонії (загальної згоди) та відновлення цінності духу природи [13, с. 8]. Вибудовуючи гуманістичний профіль охорони навколишнього природного середовища у глобалізаційних процесах розвитку економіки, Євґеніуш Косьмінскі зазначав необхідність розвитку "нової екологічної культури", яка пронизує різні види діяльності людини, становить більш ніж основну умову для виживання людської культури, а також природи [10, с. 136]. Вочевидь, наведені нами підходи вчених базуються саме на ідеї про необхідність виявлення та подальшого розвитку принципу формування екологічної культури, який має набути своєї правової форми завдяки закріпленню в нормах чинного законодавства, тобто гарантуватись законодавчо – набути правової форми як принцип права і як принцип законодавства.

У питанні про співвідношення принципів права і законодавства є дві точки зору. Так, на думку Т. І. Макарової, способи та характер правового оформлення принципів свідчать про те, що існують відмінності між принципами права і принципами законодавства. Якщо у принципах права об'єктивуються істотні, змістовні озна-

ки конкретної галузі права, то в принципах законодавства мають віднайти відображення ще і структурні характеристики [16, с. 140]. На думку І. А. Ігнатьєвої, поняття принципу права та принципу законодавства практично збігаються і використовуються порізно лише в конкретному аспекті проведення наукових досліджень [6, с. 37]. Принцип формування екологічної культури, звісно ж, є однаково важливим і для сфери права, і для законодавства, а як наслідок, – і для правотворчої, управлінської, правозастосовної, освітянсько-виховної та іншої правореалізаційної практики. З огляду на це, принцип формування екологічної культури є важливим принципом екологічного права, та, на наше переконання, має стати принципом екологічного законодавства.

Загальнозначимий вираз правові ідеї-принципи отримують далі – у законодавстві, у системі правових норм. З одного боку, у значній кількості випадків вони отримують прямий вираз у преамбулах і загальних статтях нормативних актів. З іншого боку, правові ідеї розвиваються і конкретизуються у певних правилах поведінки, виступаючи як загальні ідейно-правові основи цих правил, як критерії їхнього групування і систематизації. На цьому рівні правові ідеї як принципи права об'єктивуються у правовій системі, але не втрачають свого ідеологічного характеру [4, с. 221], набуваючи характеру принципів державної екологічної політики. Важливо звернути увагу й на необхідність дослідження принципів екологічної політики, відображених у положеннях документів концептуального характеру, адже їхня переважна більшість повторюють норми-принципи чинних джерел екологічного й інших галузей права або споріднені з ними.

Принцип формування екологічної культури в системі принципів екологічного права. У системі принципів екологічного права, які є історично усталеними, наприклад, раціонального та цільового використання природних ресурсів, оптимального поєднання екологічних та економічних інтересів, поєднання заходів юридичної відповідальності за екологічні правопорушення й економічного стимулювання тощо, вчені обґрунтовують наявність новітніх правових ідей. Серед зазначених принципів – принцип розмежування природокористування та контролю за ним [11, с. 6], принцип екосистемного підходу [25, с. 93] або екосистемності [21, с. 39] та багато інших.

Нового змісту набувають і усталені принципи екологічного права, зокрема принцип екологізації суспільного життя – як сформульований М. В. Красновою принцип "екологізації національної правової системи України". Кроками до екологізації національного права і законодавства вчена пропонує визнати забезпечення проникнення, трансформацію у правові галузі та у правові норми екологічного підходу, що має більш широкий зміст, обумовлений науковим екопотенціалом, включаючи і біоекологічні, і еколого-синергетичні, та інші екологічні ідеї і знання [14, с. 108]. Ефективна реалізація цього принципу у праві свідчитиме, перш за все, про розвиток правової культури загалом, а також еколого-правової культури, яка інтегрує екологічні та правові засади регулювання суспільних відносин шляхом застосування комплексних підходів до використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та його елементів, забезпечення екологічної безпеки, зокрема і шляхом "стримування" негативних кліматичних змін.

Н. Р. Малишева зазначала важливість урахування задекларованих низкою міжнародно-правових джерел "етичних принципів" у розв'язанні проблем запобігання негативним змінам клімату, на яких має ґрунтуватися моральний імператив добра. Це, у першу чергу, унікальна здатність людини аналізувати своє буття та навколишню дійсність, відчувати несправедливість, уникати небезпеки, брати на себе відповідальність, прагнути до співробітництва та давати моральну оцінку подіям, що відбуваються) [17, с. 179]. Зазначені принципи покладені в основу положень Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 09 травня 1992 р. (м. Нью-Йорк, США; ратифікована Законом України від 29 жовтня 1996 р.), Паризької угоди від 12 грудня 2015 р. (м. Париж, Франція; ратифікована Законом України від 14 липня 2016 р.) та інших джерел міжнародного екологічного права.

У науковій літературі зазначено, що правові принципи формують правове мислення і правову культуру [26, с. 134]. За допомогою правових норм, спрямованих на регулювання відносин із формування, забезпечення, розвитку, гарантування ефективності екологічної культури, екологічній культурі в цілому та окремим її елементам надається правова форма. Основою для об'єднання таких норм у комплексний і міжгалузевий інститут еколого-правової культури в системі екологічного права України є система принципів, серед яких ми пропонуємо окремо виділити принцип формування екологічної культури та розкрити його зміст. На наш погляд, сучасна всебічна екологізація різних сфер буття, як засіб протистояння екологічній кризі, виявляє важливість формування еколого-правової культури – не лише як певної гарантії забезпечення сталого розвитку та найбільш сучасної концепції взаємодії суспільства і природи, але і як галузевого правового принципу [22, с. 38].

Вироблені теорією та практикою принципи, на яких ґрунтується екологічне право як система, Ю. С. Шемшученко пропонує розглядати як наукову основу досягнення цілей правового регулювання в екологічній сфері [28, с. 18]. Принципи права не тільки пов'язують право з політикою, економікою, духовним життям суспільства, а й забезпечують єдність різних власне правових процесів, форм, теорій, ідей і концепцій, понятійно-категоріальних рядів [8, с. 3]. На рівні міжгалузевих засад регулювання екологічних відносин принцип формування екологічної культури органічно взаємопов'язаний із принципами сталого розвитку, екосистемного підходу (екосистемності) та ін. Цей принцип також відповідає загальноправовим принципам правового регулювання відносин у державі, як-от: законності та правопорядку, гуманізму, гласності, невідворотності юридичної відповідальності за правопорушення, компенсаційності заподіяної шкоди, міжнародного співробітництва тощо. З огляду на те, що у розвинутих правових системах правові принципи найчастіше виконують роль перехідної ланки від суспільних відносин до систем права і правового регулювання [26, с. 135], – принцип формування екологічної культури в нашому суспільстві повинен бути визнаний як одна із визначальних передумов забезпечення екологічного правопорядку.

Історично так склалося, що на визначенні правового змісту системи принципів екологічного права значною мірою позначився вплив принципів, закріплених у Стокгольмській декларації з навколишнього середовища (1972 р.), Всесвітній хартії природи (1982 р.), в Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку (1992 р.) та в низці міжнародних договорів. Уперше система основних принципів охорони навколишнього природного середовища (за своєю суттю – система основних принципів екологічного права) була визначена законодавцем у ст. 3 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 р. Автори науково-практичного коментаря до цього Закону відмічають, що у зазначеній статті наводяться принципи, виведені з урахуванням міжнародного, вітчизняного та зарубіжного досвіду у розв'язанні екологічних проблем. На думку вчених, сформульовані в цій статті Закону принципи значною мірою випередили ідеї, закладені в наступні міжнародні документи з відповідних питань. З іншого боку, реалізація цих принципів має відбуватися з урахуванням тих уточнень, на які орієнтують світове співтовариство перераховані вище документи [19, с. 29–30].

Не вдаючись до аналізу джерел міжнародного екологічного права й екологічного права Європейського Союзу, зазначимо, що важливу роль на шляху України до євроінтеграції сьогодні відіграють екологічно спрямовані положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з іншої сторони (Угода, ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 р.). Низку положень гл. 6 "Навколишнє середовище", гл. 24 "Культура" та багатьох інших спрямовано на впровадження основних напрямів співпраці України та ЄС у правовій, екологічній, культурній, туристичній, ядерно-енергетичній, морській і багатьох інших галузях співробітництва. На нашу думку, формування екологічної культури в нашій державі значною мірою залежить і залежатиме й надалі від успішного виконання Україною взятих на себе зобов'язань у еколого-правовій та поєднаних із нею сферах.

Принцип формування екологічної культури в системі принципів екологічного законодавства. Конституційне та законодавче закріплення переважної більшості принципів екологічного права, на наш погляд, доцільно розглядати в тісному взаємозв'язку з принципом формування екологічної культури. Л. Л. Чаусова наголошує на тому, що кожний принцип екологічного права має свій зміст – сукупність правових приписів, які забезпечують його прояв шляхом використання різних правових форм і способів у певній частині екологічного права. Особливістю цих правових приписів є те, що вони сформульовані в законодавстві з урахуванням загальних об'єктивних законів природи і специфіки кожного природного об'єкта [27, с. 5]. Принцип формування екологічної культури частково відображено у положеннях чинного законодавства України, у першу чергу, у згаданій вище ст. 3 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" – це встановлення принципу формування у населення екологічного світогляду (п. "ж" ст. 3), що поєднується з формуванням екологічної культури (екологічної свідомості, екологічного мислення кожної людини, які сприяють реалізації екологічно виваженої правомірної поведінки). У наукові літературі він зазначається як орієнтованість на формування екологічного світогляду [2, с. 208].

На основі принципу формування екологічної культури базуються і положення ст. 7 зазначеного вище Закону, у кожній із частин якої законодавець акцентує увагу на окремих основних ідеях:: а) забезпеченість підвищення екологічної культури суспільства і професійної підготовки спеціалістів загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням у зазначеній сфері, підвищенням кваліфікації та перепідготовки кадрів; б) обов'язковість екологічних знань як кваліфікаційної вимоги до всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів і призводить до впливу на стан навколишнього природного середовища; в) урахування суспільних потреб у ході підготовки спеціалістів спеціально визначеними вищими та професійними навчальними закладами у цій сфері.

Відповідно, у законодавстві про освіту принцип формування екологічної культури покладено в основу таких законодавчих положень, як-то: формування культури здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України "Про освіту" від 5 травня 2017 р. віднесено до засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності. Система загальної середньої освіти відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України "Про повну загальну середню освіту" від 16 січня 2020 р. функціонує з метою забезпечення, зокрема і здатності до цивілізованої взаємодії з природою, дбайливого ставлення до довкілля. Законом передбачається спрямування виховного процесу на формування культури та навичок здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля (ч. 1 ст. 15), заклад освіти створює безпечне освітнє середовище з метою забезпечення належних і безпечних умов навчання, виховання, розвитку учнів, а також формує у них гігієнічні навички та засади здорового способу життя (ч. 1 ст. 21). Керівник закладу загальної середньої освіти зобов'язаний, серед іншого, формувати засади, створювати умови, сприяти формуванню культури здорового способу життя учнів і працівників закладу загальної середньої освіти (ч. 4 ст. 38). Таким чином, принцип формування екологічної культури в системі принципів освітньої діяльності розглядається законодавцем дещо ширше, оскільки крім безпосередньо екологічної культури, він охоплює формування культури здорового способу життя, гігієнічних навичок, дбайливого ставлення до довкілля тощо.

У джерелах екологічного права з огляду на його систему, принцип формування екологічної культури закладено у зміст невичерпної кількості правових норм. Проте безпосередньо, на нашу думку, найбільшою мірою це проявляється у джерелах фауністичного, природно-заповідного, рекреаційного права, подекуди у джерелах права екологічної безпеки (зокрема, у сфері цивільного захисту, запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям і реагування на них).

Наприклад, серед основних вимог і принципів охорони, раціонального використання і відтворення тваринного світу Законом України "Про тваринний світ" від 13 грудня 2001 р. закріплено принципи: задоволення наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілей у межах спеціального використання об'єктів тваринного світу (ч. 1 ст. 20, ст. 28), забезпечення охорони тваринного світу, зокрема і шляхом виховання громадян у дусі гуманного ставлення до тварин, пропаганди важливості охорони тваринного світу (ст. 37) та ін. Спрямованим на захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їхніх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства є Закон України "Про захист тварин від жорстокого поводження" від 21 лютого 2006 р., як зазначається у його Преамбулі. Жорстоке поводження з тваринами, згідно зі ст. 4, є несумісним з вимогами моральності та гуманності, спричиняє моральну шкоду людині. Відповідно до ст. 6 зазначеного Закону виховання гуманного ставлення до тварин є важливою складовою етичного, культурного й екологічного виховання громадян та передбачає формування високого рівня еколого-етичної свідомості та культури громадян, забезпечується шляхом викладання курсів з екологічної етики та гуманного ставлення до тварин у дошкільних навчальних закладах, у системі загальної середньої, професійно-технічної і вищої освіти.

Таким чином, у змісті наведених нами правових норм вбачаються міжнародно-правові підходи до збереження біологічного різноманіття, частиною якого є тваринний світ, відповідно до Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 р. (м. Ріо-де-Жанейро, Бразилія; ратифікована Законом України від 29 листопада 1994 р.), багатьох інших міжнародно-правових джерел.

Незважаючи на те, що нам вдається вибудувати певну систему положень чинного законодавства про розвиток екологічної культури та/або її окремих елементів, саме положень про формування екологічної культури в суспільстві завдяки екологічно орієнтованим заходам – як правового принципу – бракує джерелам екологічного права. Зазначеним принципом доцільно було б доповнити низку джерел природоресурсного, природоохоронного права та права екологічної безпеки. Це сприятиме, насамперед, розробці конкретних екологічно виважених дій з боку держави, привертатиме увагу до збільшення фінансування пріоритетних та інших екологічно важливих і

необхідних заходів, впливатиме на громадську думку, сприятиме більш ефективній реалізації екологічних прав громадян і збереженню довкілля для майбутніх поколінь.

Удосконаленню екологічного законодавства України в частині утвердження принципу формування екологічної культури сприятиме виконання стратегічних завдань, закладених у положення концептуальних документів – джерел державної екологічної політики, відображених у правовій формі, та принципів державної екологічної політики. Тією чи іншою мірою положення про необхідність розвитку екологічної культури містять і концептуальні документи політико-правового характеру, які констатують сучасний стан екологічних проблем, визначають політико-правові засади вдосконалення чинного законодавства, розроблення й запровадження правових та інших механізмів і засобів.

Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2030 р., затвердженими Законом України від 28 лютого 2019 р., констатується низький рівень розуміння у суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконаліть системи екологічної освіти та просвіти (розділ І). Першою зі стратегічних цілей, на досягнення яких спрямована державна екологічна політика, є формування у суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва (розд. ІІІ), серед завдань якої визнано: впровадження освіти в інтересах збалансованого (сталого) розвитку, екологічної освіти та виховання, просвітницької діяльності з метою формування в суспільстві екологічних цінностей і підвищення його екологічної свідомості; забезпечення участі громадськості у прийнятті управлінських рішень у сфері охорони навколишнього природного середовища та природокористування; забезпечення дотримання екологічних прав та обов'язків громадян, доступу до правосуддя з питань охорони навколишнього природного середовища та природокористування.

У Рекомендаціях парламентських слухань на тему "Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років", схвалених Постановою Верховної Ради України від 14 січня 2020 р. № 457-IX (слухання відбулися 27 листопада 2019 р.), зазначено: в Україні питання захисту довкілля регулюють понад 40 законів і сотні підзаконних нормативно-правових актів, проте система відповідальності за екологічні правопорушення, забезпечення дотримання екологічних прав людини залишається слабкою та неефективною. Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України (його сучасна назва після чергової реорганізації) спільно з центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується міністром цього міністерства, поставлено завдання – посилити організацію забезпечення екологічної освіти та підвищення кваліфікації посадових осіб, які здійснюють функції державного управління у сфері охорони довкілля (п. 2).

Слід додати, що практична реалізація зазначених у Стратегії та в Рекомендаціях підходів до розв'язання різних екологічних проблем із метою мінімізації екологічної кризи передбачена Національним планом дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 р. № 443-р. Вочевидь, позитивна практика виконання запланованих законодавцем екологічно важливих заходів уповноваженими суб'єктами сприятиме зростанню рівня суспільної та індивідуальної екологічної та еколого-правової культури.

На виконання Резолюції Генеральної Асамблеї ООН "Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року", прийнятої 25 вересня 2015 р. № 70/1 і яка включає 17 Цілей сталого розвитку, у нашій державі затверджено Указ Президента України "Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року" від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. Указом передбачається: досягнення продовольчої безпеки; забезпечення здорового способу життя; забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів; забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва; вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками; інше.

Указом Президента України "Про Стратегію національної безпеки України" від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 фактично оновлено стратегічний курс нашої держави у безпековій сфері, адже цим Указом передбачаються напрями реалізації фундаментальних національних інтересів, визначених Конституцією України і Законом України "Про національну безпеку України" її пріоритетів із відстоювання незалежності і державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності, суспільний розвиток та ін., де з-поміж таких напрямів виокремимо: розвиток людського капіталу України, зокрема через модернізацію освіти і науки, охорони здоров'я, культури, соціального захисту; забезпечення екологічної безпеки, створення безпечних умов життєдіяльності людини, зокрема на територіях, що постраждали внаслідок бойових дій, розбудова ефективної системи цивільного захисту та ін. (п. 5 і 6). Важливо, що цим Указом конкретизовано такі загрози в різних сферах суспільного й державного життя, зокрема й у екологічній. В Указі зазначається, що екологічна безпека, зокрема безпека середовища життєдіяльності людини – один із найвищих пріоритетів. Маємо створити умови для підтримання екологічної рівноваги на території України, модернізації комунальної інфраструктури, посилити охорону навколишнього природного середовища, упровадити новітні системи поводження з відходами і скоротити промислові викиди, забезпечити ефективне використання природних ресурсів, захищати ліси і водойми, розвивати заповідний фонд, запобігати виникненню негативних наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру та усувати їх (п. 56). У вказаному Указі Президента України йдеться і про створення умов, необхідних для культурного розвитку та збагачення громадян України (п. 57).

ВИСНОВКИ

Таким чином, принципу формування екологічної культури притаманний міжгалузевий характер, а отже, він має враховуватись у ході запровадження нових норм чинного законодавства у життя, у процесах удосконалення екологічного права і законодавства, розвитку організаційно-правових механізмів його систематизації, імплементації міжнародних норм і принципів у національне законодавство, адаптації національного законодавства до європейських вимог і стандартів.

Надання принципу формування екологічної культури важливого значення у процесі регулювання природоресурсних, природоохоронних та антропоохоронних суспільних відносин дозволить, на наш погляд, стверджувати про його розуміння як принципу-пріоритету. Надання цьому принципу правової форми може здійснюватися шляхом доповнення ним статей про принципи низки джерел екологічного права, насамперед, ст. 3 Закону України про охорону навколишнього природного середовища". Процес запровадження принципу формування екологічної культури в національне законодавство має набути системного характеру, що підвищуватиме рівень еколого-правової культури в суспільстві. Доцільним є конституційне закріплення принципу формування екологічної культури як основи для розбудови демократичної, соціальної, правової та екологічної держави, що посилюватиме її курс на міжнародну та європейську інтеграцію у розв'язанні внутрішніх і глобальних екологіч-

них проблем шляхом виваженої економічної, екологічної та соціальної політики.

Список використаних джерел

1. Нормативно-правові акти наведено у відповідності до офіційного сайту Верховної Ради України. URL: http://www.rada.gov.ua *(дата звернення: 04.08.2021)*.
2. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. 208 с.
3. Балюк Г.І. Світоглядні та еколого-правові засади взаємодії людини і природи. *Екологічне право України: науково-практичний журнал*. 2017. № 1 – 2. С. 8 – 13.
4. Васильев А.М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. М.: Юридическая литература, 1976. 265 с.
5. Гетьман А.П., Зуєв В.А. Екологічне право: роздуми про його витоки та перспективи розвитку. *Проблеми законності.* 2017. Вип. 137. С. 75 – 91.
6. Игнатьева И.А. Принципы экологического законодательства. *Государство и право*. 2003. № 9. С. 36 – 45.
7. Каракаш І.І. Еколого-правова культура як складова цивілізаційної культури. *Правове життя сучасної України:* матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького складу, 20 – 21 травня 2011 р., м. Одеса, т. 2 / В.М. Дрьомін (ред.). Національний університет "Одеська юридична академія", Одеса 2011, Фенікс. С. 429 – 431.
8. Колодій А.М. Принципи права України: монографія. К.: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
9. Костицький В.В. Екологічне право України: підручник. Дрогобич: Коло, 2012. 360 с.
10. Kośmicki E. "Nowa kultura ekologiczna" w warunkach globalizacji gospodarki jako podstawowe wyzwanie dla współczesności, [w:] Humanistyczny profil ochrony środowiska: XV lat Sekcji Ekologii Człowieka i Bioetyki na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, Andrzej Abdank-Kozubski, Jacek Wojciech Czartoszewski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2003, s. 117 – 136.
11. Котеньов О.Г. Принципи права природокористування: автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017. 23 с.
12. Кравченко С.Н. Социально-психологические аспекты правовой охраны окружающей среды. Львов: Изд-во при Львовском гос. ун-те "Вища школа", 1988. 156 с.
13. Краснова М.В. Методологічні засади сучасного екологічного права. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2012. Вип. 92. С. 5 – 8.
14. Краснова М.В. Принцип екологізації національної правової системи України: науково-методологічні аспекти. *Соціолого-правові, політичні, економічні та екологічні складові забезпечення сприятливого життєвого простору людини: теоретико-методологічні та прикладні проблеми розвитку екологічного права і правової охорони довкілля*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. *Екологічне право України: науково-практичний журнал*. 2016. № 2. С. 106 – 108.
15. Лю Хунянь. Концепт и взгляды на природу в экологическом праве. *Государство и право.* 2010. № 3. С. 90 – 99.
16. Макарова Т.И. Принципы экологического права: к вопросу о разработке современных теоретико-правовых подходов. *Вестнік БДУ*. Сер. 3. Минск, 2011. № 3. С. 138 – 141.
17. Малишева Н.Р. Етичні принципи – правові норми: діалектика взаємодії (роздуми в контексті прийняття Декларації етичних принципів, пов'язаних зі зміною клімату). *Правова держава*: щорічник наукових праць. Вип. 29. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2018. С. 176 – 183.
18. Мунтян В.Л. Правові основи охорони природи. К.: Товариство "Знання" Української РСР, 1979. 48 с.
19. Науково-практичний коментар до Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" / Н.Р. Малишева, М.І. Єрофеєв. Х: Право. 2017. 417 с.
20. Погребняк С.П. Розділ 12. Принципи права / Теорія держави і права: підручник / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Х.: Право, 2015. С. 123 – 133.
21. Позняк Е.В. Принцип екосистемності в екологічному праві: поняття та зміст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* Юридичні науки. 2013. Вип. 4 (98). С. 39 – 42.
22. Позняк Е.В. Теоретико-правовий зміст принципу формування екологічної культури в Україні. *Актуальні проблеми юридичної науки*: збірник тез Міжнародної наукової конференції "П'ятнадцяті осінні юридичні читання" (м. Хмельницький, 21 – 22 жовтня 2016 року): [у 2-х част.]. Частина друга. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2016. С. 38 – 40.
23. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: монографія / За ред. проф. Ю.П. Битяка та доц. І.В. Яковюка. Х.: Право, 2007. 248 с.
24. Спиридонов Л.И. Теория государства и права. М.: "Статус ЛТД+", 1996. 304 с.
25. Суєтнов Є.П. До питання про визнання екосистемного підходу квінтесенціальним принципом екологічного права. *Проблеми законності.* 2020. Вип. 149. С. 92 – 113.
26. Теорія держави і права: навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копєйчиков, С.Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копєйчикова. К.: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
27. Чаусова Л.Л. Принципи екологічного права: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 1998.14 с.
28. Шемшученко Ю.С. Розділ 1. Екологічне право – комплексна галузь права / Екологічне право України. Академічний курс: [Підручник. – Друге видання] / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ "Видавництво "Юридична думка", 2008. – С. 8 – 26.

References

1. The normative legal acts are presented in accordance with the official site of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: http://www.rada.gov.ua *(data zvernennia: 04.08.2021)* (in Ukrainian).
2. Andreitsev, V.I. (1996) Ekolohichne pravo [Environmental law]. Kyiv: "Venturi" (in Ukrainian).
3. Baliuk, H.I. (2017). Svitohliadni ta ekoloho-pravovi zasady vzaiemodii liudyny i pryrody [Worldview and ecological and legal principles of interaction between man and nature]. Ekolohichne pravo Ukrainy: naukovo-praktychnyi zhurnal [Ecological law of Ukraine: scientific and practical journal]. № 1 – 2. S. 8 – 13 (in Ukrainian).
4. Vasil'ev, A.M. (1976). Pravovye kategorii. Metodologicheskie aspekty razrabotki sistemy kategorij teorii prava [Legal categories. Methodological aspects of development of the system of categories of theory of law]. Moskva: "YUridicheskaya literatura" (in Russian).
5. Hetman, A.P. & Zuiev, V.A. (2017). Ekolohichne pravo: rozdumy pro yoho vytoky ta perspektyvy rozvytku [Environmental law: reflections on its origins and prospects for development]. Problemy zakonnosti [Problems of legality]. Vyp. 137. S. 75 – 91 (in Ukrainian).
6. Ignat'eva, I.A. (2003). Principy ekologicheskogo zakonodatel'stva [Principles of ecological legislation]. Gosudarstvo i pravo [State and law]. № 9. S. 36 – 45 (in Russian).
7. Karakash, I.I. (2011). Ekoloho-pravova kultura yak skladova tsyvilizatsiinoi kultury [Ecological-legal culture as constituent of civilization culture]. Pravove zhyttia suchasnoi Ukrainy [Legal life of modern Ukraine] (s. 429 – 431). Natsionalnyi universytet "Odeska yurydychna akademiia" (in Ukrainian).
8. Kolodii, A.M. (1998). Pryntsypy prava Ukrainy [Principles of Ukrainian law]. Kyiv: "Yurinkom Inter" (in Ukrainian).
9. Kostytskyi, V.V. (2012). Ekolohichne pravo Ukrainy [Ecological law of Ukraine]. Drohobych: "Kolo" (in Ukrainian).
10. Kośmicki, E. "Nowa kultura ekologiczna" w warunkach globalizacji gospodarki jako podstawowe wyzwanie dla współczesności, [w:] Humanistyczny profil ochrony środowiska: XV lat Sekcji Ekologii Człowieka i Bioetyki na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, Andrzej Abdank-Kozubski, Jacek Wojciech Czartoszewski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2003, s. 117 – 136 (in Poland).
11. Kotenov, O.H. (2017). Pryntsypy prava pryrodokorystuvannia [Principles of use of natural resources law] [avtoreferat dysertacii kand. juryd. nauk]. Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Yaroslava Mudroho [Yaroslav Mudryi National Legal University], Kharkiv (in Ukrainian).
12. Kravchenko, S.N. (1988). Social'no-psihologicheskie aspekty pravovoj ohrany okruzhayushchej sredy [Socially-psychological aspects of legal protection of environment]. L'vov: "Izd-vo pri L'vovskom gos. un-te "Vyshcha shkola"" (in Ukrainian).
13. Krasnova, M.V. (2012). Metodolohichni zasady suchasnoho ekolohichnoho prava [Methodological principles of modern environmental law]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal sciences]. Vyp. 92. S. 5 – 8. (in Ukrainian).
14. Krasnova, M.V. (2016). Pryntsyp ekolohizatsii natsionalnoi pravovoi systemy Ukrainy: naukovo-metodolohichni aspekty [The principle of greening the national legal system of Ukraine: scientific and methodological aspects]. Sotsioloho-pravovi, politychni, ekonomichni ta ekolohichni skladovi zabezpechennia spryiatlyvoho zhyttievoho prostoru liudyny: teoretyko-metodolohichni ta prykladni problemy rozvytku ekolohichnoho prava i pravovoi okhorony dovkillia [Socio-legal, political, economic and ecological components of ensuring a favorable human living space: theoretical, methodological and applied problems of environmental law and environmental protection] / Ekolohichne pravo Ukrainy: naukovo-praktychnyi zhurnal [Ecological law of Ukraine: scientific and practical journal]. № 2. S. 106 – 108 (in Ukrainian).
15. Lyu Hunyan' (2010). Koncept i vzglyady na prirodu v ekologicheskom prave [Conception and looks to nature in an Environmental law]. Gosudarstvo i pravo [State and law]. № 3. S. 90 – 99 (in Russian).
16. Makarova, T.I. (2011). Principy ekologicheskogo prava: k voprosu o razrabotke sovremennyh teoretiko-pravovyh podhodov [Principles of Environmental law: to the question about development of modern theoretical and legal approaches]. Vestnik BDU [Announcer state university of Belarus]. Ser. 3. Minsk. № 3. S. 138 – 141 (in Belarus).
17. Malysheva, N.R. (2018). Etychni pryntsypy – pravovi normy: dialektyka vzaiemodii (rozdumy v konteksti pryiniattia Deklaratsii etychnykh pryntsypiv, poviazanykh zi zminoiu klimatu) [Ethical principles – legal norms: the dialectic of interaction (reflections in the context of the adoption of the Declaration of Ethical Principles Related to Climate Change)]. Pravova derzhava: shchorichnyk naukovykh prats [State of law: yearbook of scientific works]. Vyp. 29. K.: In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. S. 176 – 183 (in Ukrainian).
18. Muntian, V.L. (1979). Pravovi osnovy okhorony pryrody [Legal bases of nature protektion]. Kyiv: "Tovarystvo "Znannia" Ukrainskoi RSR" (in Ukrainian).
19. Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy "Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha" [Scientific and practical

commentary to the Law of Ukraine On Environmental Protektion] / N.R. Malysheva, M.I. Yerofeiev. Kharkiv: "Pravo". 2017. 417 s. (in Ukrainian).

20. Pohrebniak, S.P. (2015). Rozdil 12. Pryntsypy prava [Section 12. Principles of law] / Teoriia derzhavy i prava [Theory of state and law] / O.V. Petryshyn, S.P. Pohrebniak, V.S. Smorodynskyi ta in.; za red. O.V. Petryshyna. Kharkiv: "Pravo". S. 123 – 133 (in Ukrainian).

21. Pozniak, E.V. (2013). Pryntsyp ekosystemnosti v ekolohichnomu pravi: poniattia ta zmist [The principle of ecosystems in environmental law: concept and content]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal sciences]. Vyp. 4 (98). S. 39 – 42 (in Ukrainian).

22. Pozniak, E.V. (2016). Teoretyko-pravovyi zmist pryntsypu formuvannia ekolohichnoi kultury v Ukraini [Theoretical and legal content of the principle of formation of ecological culture in Ukraine]. Aktualni problemy yurydychnoi nauky [Actual problems of legal science] (s. 38 – 40). Khmelnytsky University of Management and Law (in Ukrainian).

23. Pravova kultura v umovakh stanovlennia hromadianskoho suspilstva [Legal culture in the conditions of formation of civil society] / Za red. prof. Yu.P. Bytiaka ta dots. I.V. Yakoviuka. Kharkiv: "Pravo" (2007) (in Ukrainian).

24. Spiridonov, L.I. (1996). Teoriya gosudarstva i prava [Theory of the state and law]. Moskva: "Status LTD+" (in Russian).

25. Suietnov, Ye.P. (2020). Do pytannia pro vyznannia ekosystemnoho pidkhodu kvintesentsialnym pryntsypom ekolohichnoho prava [On the question of recognizing the ecosystem approach as the quintessential principle of environmental law]. Problemy zakonnosti [Problems of legality]. Vyp. 149. S. 92 – 113 (in Ukrainian).

26. Teoriia derzhavy i prava [Theory of the state and law] / A.M. Kolodii, V.V. Kopieichykov, S.L. Lysenkov ta in.; Za zah. red. S.L. Lysenkova, V.V. Kopieichykova. Kyiv: "Yurinkom Inter" (in Ukrainian).

27. Chausova, L.L. (1998). Pryntsypy ekolohichnoho prava [Principles of Ecogical law] [avtoreferat dysertacii kand. juryd. nauk]. Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho [Yaroslav Mudryi National Legal Academy of Ukraine], Kharkiv (in Ukrainian).

28. Shemshuchenko, Yu.S. Rozdil 1. Ekolohichne pravo – kompleksna haluz prava [Ecogical law is a complex branch of law] / Ekolohichne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs [Ecogical law of Ukraine. Academic course] / Za red. Yu.S. Shemshuchenka. Kyiv: "TOV "Vydavnytstvo «Iurydychna dumka»" (2008). S. 8 – 26 (in Ukrainian).

Received: 27/07/2021
Accepted: 28/08/2021

E. Pozniak, Cand. Sc. (Law), Associate Prof., psychologist
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE PRINCIPLE OF ECOLOGICAL CULTURE FORMATION IN UKRAINE: PROBLEMS OF THEORETICAL AND LEGAL CONTENT AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

The article examines the theoretical and legal, legislative and other approaches to understanding the essence and content of the principle of formation of ecological culture in environmental law and legislation of Ukraine. At present, the principle of formation of ecological culture is only partially reflected in the norms of the Constitution of Ukraine and current legislation, in particular the Law of Ukraine "On Environmental Protection".

The implementation of this principle in legislative, practical and law enforcement activities will help increase the level of environmental and legal awareness and culture, ecologization of national law and legislation. The level of ecological and ecological-legal culture in society determines the effectiveness of operation of ecological management and control system, the guarantee of the ecological safety of economic and other activities, the achievement of ecological law and order, the restoration of ecological balance, the development of science and ecological knowledge.

The strengthening of the principle of ecological culture formation will be promoted by performance of the strategic tasks put in provisions of sources of the state ecological policy, primarily, the Basic principles (strategy) of the state ecological policy for the period till 2030.

Proposals have been made to improve the current legislation in order to take into account the principle of forming an environmental culture, guaranteeing the sustainable development of our country from the standpoint of current challenges and processes of globalization. The opinion on the expediency of constitutional contemplation of the principle of formation of ecological culture as a basis for building a democratic, social, legal and ecological state had been expressed. This principle is offered to supplement the main sources of natural resources, environmental law and environmental safety law.

The introduction of the principle of formation of ecological culture in the national legislation should assume a nature of a systemic character, which will help to provide the coherence of environmental law and other branches in the regulation of environmental relations. This will increase the level of ecological and legal culture of society and citizens and strengthen the course of our state towards international and European integration.

Keywords: ecological culture, ecological-legal culture, ecological law, ecological legislation, environment, principles of ecological law, principles of law, state ecological policy.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Legal Studies, 2021; 3 (118): 99-105
УДК 347.91/347.95
DOI: https:doi.org/10.17721/1728-2195/2021/3.118-18

ISSN 1728-2195
© Taras Shevchenko National University of Kyiv, Publishing center "Kyiv University", 2021

Ю. Д. Притика, д-р юрид. наук, зав. каф.
ORCID ID: 0000-0001-5992-1144,
І. О. Ізарова, д-р юрид. наук, проф.
ORCID ID: 0000-0002-1909-7020
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В РОБОТАХ НАУКОВЦІВ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Мета проведеного дослідження – установити внесок науковців-правників Київського національного університету імені Тараса Шевченка у розвиток доктрини науки цивільного процесуального права в період незалежності України, з 1991 року. Для реалізації цієї мети застосовано наукові методи аналізу основних законодавчих актів, що регулюють цивільні процесуальні відносини, виокремлено й охарактеризовано положення тих досліджень, в яких було запропоновано нові підходи до вдосконалення механізму реалізації права особи на справедливий суд, забезпечення доступу до правосуддя в цивільних справах, розвиток і вдосконалення цивільного судочинства в умовах забезпечення сучасних міжнародних, зокрема європейських, підходів. Результатами проведеного дослідження виявлено більше 40 дисертаційних досліджень, що були захищені впродовж обраного періоду в Київському університеті, а також багато наукових досліджень, що істотно вплинули на розвиток національної традиції цивільного процесу. Підбито підсумки проведеного дослідження та визначено напрями подальшого розвитку наукових пошуків у сфері цивільного процесуального права України.

Ключові слова: цивільний процес, Україна, доступ до правосуддя, правова доктрина, Київський університет, Цивільний процесуальний кодекс України.

ВСТУП

Подія 30-річчя незалежності України [1] дає гарну можливість підбити проміжні підсумки, проаналізувати досягнення, здобуті на шляху розбудови незалежної демократичної держави, а також осягнути прорахунки, яких навряд чи можна було уникнути. Обставини, за яких наша держава знову здобула незалежність, зумовили складність цього завдання. Не дивно, що тільки через п'ять років було ухвалено Конституцію України [2], в якій закладено основні засади майбутнього розвитку –

© Притика Ю. Д., Ізарова І. О., 2021